

Сокирська В.В.

**АГРАРНІ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН СЕРЕДИНИ 20-Х РР. ХХ СТ.**

Докорінні зміни, які відбулися в геополітичному просторі Центрально-Східної Європи в кінці ХХ століття, зокрема на території колишнього Радянського Союзу, зумовили необхідність наукового переосмислення історичного процесу. Особливо це стосується дослідження проблеми російсько-українських взаємин у 20-х рр. ХХ ст., яка ще не знайшла належного висвітлення.

Постання на теренах колишнього СРСР низки незалежних держав стало закономірним етапом історичного розвитку національно-державних утворень, що входили до його складу. Закономірним є також те, що в процесі творення незалежних держав помітно зростає інтерес до проблем, пов'язаних з формуванням територій, які вони посідають.

Сучасний державний кордон Російської Федерації і України є підсумком тривалого процесу його визначення у ХХ столітті. На цей процес впливали найрізноманітніші об'єктивні та суб'єктивні чинники. Головним став фактор заселеності тих чи інших площ суходолу українцями. Насамперед ідеться про українську етнічну територію, тобто про корінні етнічні землі, де утворилася українська народність, та про безпосередньо прилеглі до них колонізовані землі, де українці становлять більшість. Далі це адміністративно-територіальний поділ цих держав. І насамкінець – економічний, географічний та ідеологічний чинники.

В силу різних історичних обставин, починаючи ще з XVI ст., територія Сіверщини, Слобожанщини, Надіння та Кубані заселялися етнічними українцями. Упродовж XVII – XIX сторіч на сході й південному сході українського етнічного терену сформувався досить великий масив, який

охоплював повністю землі Харківської, частково Курської, Воронежської, Чорноморської, Ставропольської губерній, а також Кубанської і Донської областей.

Одним з основних питань у діяльності українських урядів в 1918 р. була боротьба за оформлення державних кордонів. Найбільш складним було визначення російсько-українського кордону. Складність полягала в тому, що з одного боку на півдні Брянщини, заході Орловської, Курської і Воронежської губерній мешкала значна кількість українців, в той же час багато росіян проживало в Донбасі, на Харківщині та Катеринославщині. З іншого боку, більшовики, що прийшли до влади, не уявляли собі будівництво соціалізму в Росії без українського хліба, вугілля та індустрії Донбасу. Це було однією з головних причин наступу, який розпочала радянська Росія проти України в січні 1918 р. Втручання країн Четверного блоку в цей конфлікт призвело до того, що радянські частини швидко зазнали поразки, а разом з тим впала і радянська влада в Україні [1, с. 20].

У 1923 р. в Росії й Україні розпочався перехід від дореволюційного адміністративно-територіального поділу (губернії, повіти і волості) на новий (округи й райони). Український уряд скористався реформою, щоб підняти перед ЦВК РСФРР питання про приєднання до власної республіки тих повітів і волостей у прикордонних з УСРР Курській і Воронежській губерніях, у яких переважало українське населення. Йшлося про приєднання до УСРР повітів та волостей Курської губернії з чисельністю населення 807,2 тис. осіб (у т. ч. українців 484,8 тис., 60 %), а також повітів і волостей Воронежської губ. з чисельністю населення 1 млн. 243,8 тис. осіб (у т. ч. українців – 930,9 тис., 74,9 %) [2, 28].

Питання врегулювання державного кордону УСРР з РСФРР і БСРР вперше було поставлено в Союзній комісії Черв'якова 1 травня 1924 р., про що свідчить протокол № 1. На засіданні цієї комісії були прийняті принципи, які повинні були лягти в основу розроблення проекту, внесеного урядом УСРР. Розроблений на підставі вищевказаної постанови комісії проект, схвалений

РНК УСРР і президією ВУЦВК був направлений до Москви, а також до суміжних з РСФРР і БСРР губернії України.

Необхідність зміни існуючого державного кордону УСРР викликане було, перш за все, клопотанням самого населення ряду волостей, а також на основі постанов пленумів повітових виконавчих комітетів про включення останніх до складу УСРР і це цілком було зрозумілим, так як у вищевказаних місцевостях українське населення, за виключенням північної частини Білгородського і південної – Корочанського повітів, становило переважну більшість. По повітах кількість українського населення становила від 51 до 100 % [3, арк. 29].

Другим, не менш важливим, в процесі роботи по врегулюванню державного кордону, моментом, являлися економічні передумови. Так, цілком беззаперечним являвся факт економічного і культурного тяжіння цілого ряду прикордонних з УСРР повітів Курської губернії і особливо Білгородського повіту до більш потужних і ближче розташованих центрів УСРР. Інтереси цукрової промисловості також ставили на порядок денний питання про необхідність змін існуючих адміністративних кордонів, які суттєво відокремлювали заводи південної групи цукрової промисловості Курської губернії від районів постачання сировиною. Вказані зміни повинні були здійснитися за рахунок території РСФРР, щоб тим самим мати можливість створити в межах УСРР єдиний і потужний центр цукрової промисловості. Доцільність і необхідність розгляду цих питань саме в такому ракурсі підтверджувалася також і Правлінням Цукротресту РСФРР.

З метою комплексного районування виділяються наступні фактори, що впливають на територіальну структуру народного господарства: техніко-економічні, географічного положення, природні, історичні, соціально-політичні.

Річ у тім, що ознаки економічного характеру, тобто, сільське господарство, промисловість тощо, підтверджували доцільність встановлення державного кордону поміж УСРР і РСФРР по межі розселення людності української національності. Так, південна частина території Курщини, значно

відрізняючись від її північної частини за структурою сільського господарства і промисловості, цілком подібна до суміжних територій УСРР.

Південна частина Курської губернії мала родючі ґрунти і завдяки гарним кліматичним умовам мала більшу густоту населення, у той час як північна частина цієї губернії являла собою район сірих лісових суглинків з невеликою густотою населення.

В аграрному відношенні південна частина Курської губернії являла собою природне продовження суміжної території УСРР. Одним із характерних її головних моментів, що підтверджувала сільськогосподарську подібність південної частини Курщини з суміжними округами УСРР, були посіви цукрового буряка, які становили головний масив по округах УСРР і маючи своє продовження в південній частині Курської губернії. Так, по Харківській окрузі посіви цукрового буряка доходили до 7, 2 %, а по південних повітах Курської губернії – до 4,6 %, у той час, коли на терені північних повітів посівів цієї культури зовсім не було.

Доцільність приєднання південних повітів Курської губернії до складу УСРР підтверджувалося і даними по лінії цукрової промисловості. Так, із загальної кількості 23 цукроварень, у цих повітах було розміщено 12. Включення цих територій у сферу адміністративно-господарського управління українського центру не тільки не ламало нормального функціонування цих заводів, але це приєднання було і цілком доцільним, оскільки утворювало природний Сумський буряко-цукровий район. Це підтверджувалося і тим положенням, в якому знаходилися заводи Курської губернії. Так, по їх розташованості, виробничій структурі і по рентабельності (врожай буряка, вихід цукру тощо) ці заводи розбивалися на 2 групи: південну, що розташовувалася вздовж існуючих державних меж, і північну. Ці групи, завдяки тому, що знаходилися в різних ґрунтових, кліматичних і господарських умовах, відрізнялися одна від одної і південна група, що перебувала в кращих умовах, подібна до групи суміжних заводів України, утворюючи з нею одноманітний цукровий район [4, арк. 18].

За відсутністю посівів цукрового буряка на території Курської губернії, заводи південної групи постачалися залізничним буряком, при чому територією, що постачала ці заводи сировиною, була УСРР.

Відносно промисловості Воронежської губернії варто зазначити, що остання головним чином, складалася з олійниць і розташована була виключно на півдні губернії, тобто в місцевості, що найбільше сприяла посівам соняшника. Таким чином, відрізняючись від північної частини, південні повіти Воронежської губернії мали багато спільного з суміжними округами території УСРР. Так, площа посіву соняшника в суміжних з Вороніжчиною округах УСРР становила 13,6 % і мало відрізнялася від пересічного відсотка по південних повітах Воронежської губернії – 15,5 %.

Значне зростання соняшникових посівів в Україні, зокрема в Старобільській окрузі, де площа посіву останнього становила 15 %, дає можливість передбачити, що центр ваги заготівлі сировини і виробництва олії буде знаходитися в УСРР, є всі дані, щодо ґрунту та клімату, що сприяли успішному розвитку цієї промисловості [3, арк. 12 – 12 зв.].

Таким чином, південні повіти Воронежської губернії, що в переважній більшості були заселені українцями, також більш подібні в господарсько-економічному відношенні до суміжних округ з Україною, ніж до північної частини цієї губернії.

Джерела та література

1. Боечко В.Д. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан / В.Д. Боечко, О.І. Ганжа, Б.І. Захарчук. – К.: «Основи»; Інститут державного управління та місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994. – 168 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління в м. Києві (далі – ЦДАВОУ). – Ф.1. – Оп. 2. – Од. зб. 1808. – 139 арк.
3. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 2. – Од. зб. 1807. – 71 арк.
4. ЦДАВОУ. – Ф. 1.– Оп. 2. – Од. зб. 3142. – 69 арк.